

KÖNYVISMERTETÉS.

1.

Aarany János Magyar irodalomtörténete. Közzéteszi és bevezetéssel ellátta Pap Károly. Budapest, Franklin-lásrulat, 1911.

Aranyt 1851. október 3-án választották meg Nagykőrösön tanárrá. Október 19-én sajnálattal olvasták leveléből, hogy a tanárságot anyagi körülményei, különösen a messzeség miatt a költözködéssel együtt járó költség tekintetéből el nem fogadhatja. Erre a nagykőrösi ref. egyház-tanács »átlátván Arany János úrnak a messzeség miatt származható nagy költségét, hogy e tekintetben is az okozandó költsége visszapótol-tassék, azt végezte, hogy utazási és költözködési költségre 120 ezüst frt fizettetik ki az Egyházi pénztárból«. E határozatnak vele történt közlése után Arany november első felében foglalta el tanári székét. Ez alatt az egy hónap alatt, a mikor elébb le is mondott, azután meg költözött, semmi ideje sem maradt arra, hogy a gimnázium négy felső osztályában tanítandó tárgyai kéziratát elkészíthesse. Mi történt hát? Az, hogy a 7-dik osztály növendékeivel előfizettetett Toldy Ferencnek akkor már sajtó alá adott »A magyar nemzeti irodalom történeté«-re. Ennek az első kiadásnak mind a két kötete címlapján 1851 évszám olvasható, mert még akkor nem volt szokás a mai divat, mi a ponyvák »ebben az esztendőben nyomtatott« foszlányaival akar versenyezni s egyben arra a korhelynótára emlékeztet:

Tegnap is ma jöttem haza,
Ma is holnap megyek haza!

A kik annak a 7-ik osztálynak voltunk tanulói, 3—4 ívenkint még 1852. február havában is kaptuk ennek az 1851-ben megjelent könyvnek részleteit. Hogyne! hiszen a Horváth Cyrillnek szóló ajánlat is »Pesten, december végén, 1851.« kelt. Ezek az ívek azután Arany utasítása szerint reggettük be azokat a sorokat, szakaszokat, a miket ha a tanár magyarázata érintett is, nekünk nem kellett megtanulnunk. Akkori példányomban ma is jól láthatók ezek a ki-berekesztések s azt is mutatják, hogy Arany, ezeket az első évben megtanulatott részeket később a maga világosabb szövegezésében tanította, most kiadott kézírata szerint,

Mivel Toldy két kötete csak az ó- és középkort tárgyalta, Arany az új és újabb kor irodalomtörténetét kéziratral pótolta. Ez a kézirat — úgy emlékszem — 4 ívnyi volt. Egyes szakaszok címei Balassa Bálint, Bessenyei György, Révai Miklós stb. voltak. A szöveg nem az volt, a mit Pap Károly közzétett. Így például a Bessenyeiről szóló §-ban benne volt ez is:

Mint a fülemile, a mely örömétül
Indíttatva itt-ott zöld ágacskákra ül,
A hajnalnak színét hasadni szemlélvén,
Várja a víg napot, mindig énekelvén,

Így a poéta is stb.

A Révairól szóló § így kezdődött: Révai, a nagy nyelvész stb. Ezt travestálta egyik órán Aranytól felszólíttatva Ágai Adolf így: Nyelvai a nagy révész stb.

Arany lelkiismeretessége is, de az Entwurf is rendszeres dolgot kívánt s ez, ha az 1852/3-dik évre nem, az 1853/4-dikre már bizonyosan elkészült, a mikor az első érettségi vizsgálat tartatott Nagykőrösön.

Hogy Arany maga is csak iskolai dolognak tartotta művét, ez nyilatkozataiból kitűnik. Ma sem lehet egyébnek mondani, de azt nem lehet eltagadni, hogy Arany műve s mint minden, a mi az ő tollából került ki, magán viseli az ő keze és esze nyomát. Érdemes volt a kiadásra is, meg arra a lelkesült készültséggel megírt Bevezetésre is, melylyel Pap Károly az Arany nagykőrösi szobra leleplezési ünnepét lelkesebbé kívánta tenni s emlékéit maradandóbbá, mint azok az ünnepről írt hirlapi tudósítások, a melyekben a botlások és képtelenségek egymást érik. Keveset olvasni és sokat írni — ez még lehet virtus: de semmit sem tudni s mégis mindenről írni, ez már — néhai Nyáry Pállal szólva — kettőnél is több. Arany János ha szólhatna, bizonyosan azt a szokott mondását hallatná ezekre is, a mit a siralomházba jutott betyár felesége mondott férje vigasztaló szavaira: »Könnyű kendnek (kendteknek) az akasztófán!« Ha nem is azt, hogy »tüske csiklandozza lógó talpaikat,« de annyit megérdemeltek volna ezek az urak, hogy a vén gulyás pusztai temetésén szerintők részt vett s általok Nagykőrös szűk utcáira beteretl gulyabeli 1500 barom s 1000 lóból álló szilaj ménes rúgta volna szemök közé a port — egy kis világosabb láthatásnak okáért. Sz. Á.

2.

Válasz a »Comœdia etc.« bírálatára.

Nem szoktam bírálatokra reflektálni, pedig sokszor igen tanulságos dolgokat lehetne elmondani arról, hogy milyen szempontok vezetnek nálunk a bírálatokat s most sem tenném azt, ha az »Irodalomtörténeti Közlemények« legutóbbi számában megjelent cikkelyben a következőket nem olvastam volna: »... ez a most fölfedezett irodalmi emlék hamis titulus alatt akar belépni az irodalomtörténetbe az első magyar jezsuita

dráma gyanánt, holott nem jezsuita alkotás». Ezen észrevételre akarok röviden megfelelni.

A bíráló teljesen félreértette a Comoedia alapeszméjét, midőn abban vallásos czélzatokat keres, mikor az minden izében *hazafias* irányú s ha van benne vallásos irányzat, az inkább katolikus, mint protestáns. Azok a *benső* érvek pedig, melyeket a bíráló felhoz, éppenséggel nem bizonyítják azt, a mit belőlük kihozni akar. Lássuk azokat egyenkint.

1. Peregrinus, Hollandia képviselője, egy font igazságért jön Erdélybe, hogy azzal hazáját megmentse, mert ott »nagy romlás és pusztulás« uralkodik. De sajnosan hallja Exul szavaiból, hogy ide ugyan hiába jött, mert a fejedelem, a tanácsurak, a rendek s a nép mind rossz úton járnak, mindenütt csak a »Privatum Commodum« az úr. Ekkor Exul tanácsára a papokhoz és professorokhoz fordul, de itt sem talál igazságot s így jut végre a görög kereskedőkhöz, a kiknél pénzéért minden kapható. Íme, ez rövid eszmemenete a Comoedia azon részének, melyből a bíráló első érvét meríti s melyből azt a néhány sort is kiragadva, idézi. De Peregrinus szereplése éppen nem bizonyíték a darab protestáns szelleme mellett, mert midőn az »romlás és pusztulásról« beszél, ezt nem vallási szempontból teszi, mert hiszen Hollandia egészen protestáns állam, hanem azon polgári villongásra céloz, mely az orániai és a néppárt közt dúlt; és ha esetleg vallási tekintet vezérli, akkor is elsősorban a katolikusok nevében panaszkodnék, mert ezeket üldözték, ezek voltak az elnyomottak Hollandiában. Nem is azért jött Peregrinus, hogy csak a papok és professoroknál keresse az igazságot, hanem általában Erdélyben, s ezek a többiek közt mint egy osztály, mint egy rend szerepel. S midőn Peregrinus szemükre hányja, hogy a tudományt tőle vették, ezt sem kell csupán a protestáns papokra érteni, mert tudvalevőleg Hollandia a XVII. században általában úgy volt ismeretes, mint a művészetek, a klasszikus tudományok, a könyvnyomtatás hazája. E hivatkozás lehet tehát általános érvényű is.

2. De nem állhat meg a második érv sem, hogy t. i. egy jezsuita nem dicsérheti a protestáns Bethlent vagy Rákóczit; nem állhat meg pedig azért, mert itt ismét nem vallási, hanem politikai tekintetben történik az összehasonlítás. Bethlen és I. Rákóczi idejében ugyanis Erdély hatalmas, gazdag és tekintélyes volt, most pedig Apafi alatt minden megváltozott. Ezt akarja a szerző mondani; s nem vallási tekintetben történik ezen összehasonlítás, mert hiszen e szempontból nincs különbség Bethlen és Apafi uralkodása között, mind a kettő egyformán protestáns volt; s ezért nem volt oka a protestáns szerzőnek Apafit támadni, s viszont politikai tekintetben méltán dicsérhette a jezsuita szerző is Bethlent Apafival szemben.

3. Hogy pedig a szerző azt mondja a jezsuitákról, hogy azok »vizet zavarnak«, ez sem lehet komoly és alapos érv a szerző protestáns volta mellett, mert ez csak hasonlat az erdélyi kereskedő szájában, a ki ezzel valószínűleg az általános felfogásnak adott kifejezést, mely akkoriban a jezsuitákról közzsajon foroghatott, midőn azok Erdélyből törvényileg ki voltak tiltva.

4. A negyedik érvet már maga a bíráló is gyöngének tartja, hogy t. i. a jezsuita szerző a görögöknek eretnek voltukat is szemükre hányta volna. Nem teszi pedig ezt azért, mert nem felel meg a dráma céljának, mely tisztán hazafias eszmékért küzd s csakis e miatt támadja oly kegyetlenül a görögöket. (Mellesleg legyen megjegyezve, hogy a görögök nem is eretnekek, hanem schismaticusok.)

Ilyenformán a felhozott benső érvek közül egy sem állván meg, önként megdől a következtetés is, hogy t. i. a Comoedia protestáns mű, vagy hogy az jezsuitaellenes. És miután a *külső* érvekre a bíráló (saját bevallása szerint) nem tud felelni: én tehát továbbra is fentartom ismertetésem címében is kifejezett azon állításumat, hogy a »Comoedia Erdély siralmas állapotjáról« *az első magyar jezsuita dráma*. Erről azonban legjobban úgy győződhetik meg mindenki, ha magát a darabot olvassa el, én tehát szívesen küldök abból egy-egy példányt az érdeklődőknek, ha ezen irányban hozzám fordulnak.

Hogy a bíráló nem értette meg a »Comoedia« célzatát, legjobban bizonyítja az, hogy az egész második részt, mely a görög kereskedők visszaéléseinek igen eleven rajza, allegoriának tartja. Ha ismerné a bíráló az erdélyi levéltáraknak a görögökre vonatkozó aktáit, ha ismerné az erdélyi törvényhozás ellenük hozott articulussait, bizonyára nem szólna így, akkor nagyon is megértené, hogy a görögök beözönlése éppen olyan csapás volt Erdélyre nézve a XVII. században, mint a milyen volt régente az izmaelitáké.

Kifogásolja a bíráló, hogy én a »Comoedia« befejező szövegét Zrínyi »Ne bánts a magyart!«-jával merem összehasonlítani. Miután a hasonlítás a két szöveg *tartalmára* vonatkozik és nem a két mű értékére, az egészen helyénvaló és találó.

Hasonlóképpen egészen jól megérthető »az a furcsán komoly állítás is«, hogy t. i. Johannes Wilhelmus álnév vagy keresztnév, melyhez hozzáteszi a bíráló, »hát ugyan mi lehetne egyéb?« Egy-két sorral alább megtalálhatja naiv kérdésére a feleletet: lehet még *vezetéknev* is.

Azt mondja továbbá a bíráló, hogy ismertetésem keretébe oda nem való dolgokat is felvettem, ilyenek: esztetikai és nyelvi méltatás, szótár, történelem, újabb adatok a jezsuita drámához stb. Sajnálom, hogy e tekintetben nem értek egyet a bírálóval, mert én ezeket a dolgokat nagyon is odavalóknak tartom. Egyedül a latin oktatásra vonatkozó megjegyzésem (összesen 3 sor) olyan, melyre talán reáillik ama megjegyzés, de az is oly csekélység, hogy szóra sem érdemes.

Ezeket tartottam szükségesnek a bírálat lényegére nézve elmondani, ellenben annak lekicsinylő hangjára egyáltalában nincs észrevételem.

Brassó, 1911 április 24.

GYÁRFÁS TIHAMÉR.